

Juha Kytömäki & Seppo Paananen & Ilkka Timonen

Tshernobyl — tottelevaiset tiedotusvälineet

Tshernobylin ydinvoimalan onnettomuus viime vuoden huhtikuussa ulotti vaikutuksensa myös Suomeen: säteilyn lisäksi se toi tiedotuskaaoksen, jossa onnettomuus seurauksineen välillä unohtui.

Suunnitelmat viidennen ydinvoimalan rakentamisesta Suomeen siirtyivät. Energiapolitiikan "suunnanmuutos" oli taktista ydinvoiman vastaisen kritiikin vesittämistä - epäilyttävän joustavasti ydinvoiman tuottajat olivat valmiit myöntämään "rakentavan" arvostelun oikeutuksen.

Viranomaisten tiedottamista Tshernobylin kaltaisessa tilanteessa alettiin miettiä ja ohjeita on jo ehditty uusiakin. Suomella oli myös oivallinen tilaisuus harjoitella viranomaisten ja tiedotusvälineiden

yhteistyötä. Tässä tapauksessa ei onneksi haitannut, vaikka harjoitus osittain epäonnistui.

Harrisburg ja Tshernobyl

David M. Rubin (1986) on verrannut sitä, miten amerikkalaiset tiedotusvälineet kertoivat Harrisburgin (Three Mile Islandin) ja Tshernobylin onnettomuuksista. Hänen johtopäätöksensä on kiinnostava

"Amerikkalainen uutisvälitys näistä kahdesta onnettomuudesta oli niin samanlaista muodoltaan ja äänensävyiltään, että nyt on mahdollista ennakoida varmuudella miten läntiset tiedotusvälineet reagoivat seuraavaan vakavaan ydinvoimalaonnettomuuteen." (Rubin, emt. 1)

Rubinin mukaan sekä amerikkalaiset että neuvostoliittolaiset viranomaiset pitivät ennen onnettomuuksia mahdottomana, että vakava ydinvoimalaonnettomuus voisi tapahtua. Tämä luottamus ydinvoimaan heijastui maiden tiedotusvälineisiin, ja vain harvat uskalsivat - tai halusivat - poiketa yleisestä linjasta.

Onnettomuuden jälkeen reaktiot olivat hyvin samanlaisia molemmissa maissa. Harrisburgin jälkeen Neuvostoliitto ylpeili, ettei samanlainen olisi mahdollista siellä.

Yhdysvalloissa taas lehdistö kertoi Tshernobylistä "kaksoisstandardeja" käyttäen - Yhdysvaltojen omia ydinvoimalaonnettomuuksia ei juuri otettu huomioon tässä yhteydessä. Toisaalta harhaanjohtavaa ja tarkistamatonta tietoa oli paljon liikkeellä Tshernobylin tapahtumista. Lehdissä kerrottiin yleisesti voimalan ytimen sulamisesta eli "Kiina-ilmioistä" ja toisen reaktorin palamisesta. Yleisesti korostettiin, että amerikkalaisten ja neuvostoliittolaisten voimaloiden välillä on ratkaisevia eroja. Tom Gervasin (1986, 5) yhteenveto on selkeä: "Kyseessä oli tietenkin klassinen ja hyvin tehokas propagandakampanja."

Tom Gervasin (emt.) mukaan Tshernobylin jälkeen useimmissa amerikkalaisissa valta-lehdissä oltiin sitä mieltä, että neuvostohallitus käyttäytyi tyypilliseen tapaan salaillen ja kyynisesti - ylenkatsoen niin oman maan kansalaisten kuin myös naapurimaiden asukkaiden terveyden.

Virallinen Suomi luotti

David M. Rubin osoittaa tutkimuksessaan amerikkalaisten viranomaisten olleen sekä Harrisburgin että

Tshernobylin yhteydessä haluttomia antamaan julkisuuteen tiettyjä arkaluontoisia (sensitive), mutta olennaisia tietoja. Selvimmin tämä ilmeni säteilyssä: kuinka paljon ja minkälaisuista säteilyä on pääsyt ilmaan ja mitä seurauksia sillä on terveydelle ja turvallisuudelle. Esimerkiksi 1.5.1979 kerrottiin virallisessa tiedotteessa, että radioaktiivisuus voimalan läheisyydessä oli laskenut 1,5-2-kertaisesti. Rubin (emt., 19-120) toteaa kuitenkin, että viranomaiset "eivät antaneet lukemia ennen tätä alentumista, tehden informaation täydellisen merkityksettömäksi".

Onnettomuuden tapahduttua viralliset suomalaiset säteilyalan asiantuntijat olivat ainakin aluksi haluttomia tai kykenemättömiä antamaan sellaista tietoa, jota olisi ymmärretty. Epäilemättä tämä seikka lisäsi "psyykkistä uhkaa" (esim. Oksanen 1986; vrt. Suhonen & Virtanen 1987). Näin kävi huolimatta siitä, että Säteilyturvakeskus korosti tiedotteissaan, että säteilystä ei Suomessa ole terveydellistä haittaa.

Valtion keskushallinnon Tshernobyli-tiedottamista tutkineen Anna Joutsenniemen mukaan mm. säteilyyn nousu jäi tiedotteiden perusteella asiaa tuntemattomalle arvoitukseksi. Käsitteitä "säteilytaso" ja "luonnon säteilytaso" ei määriteltä eikä arvoja verrattu normaaleihin tai havainnollistettu. Se, että kerrottiin 2-5-kertaisista säteilymääristä normaaliin verrattuna ei selventänyt asiaa, ellei lukija tiennyt "paljonko on paljon", kun puhutaan säteilystä. (Joutsenniemi 1987, 32-33.)

Säteilyturvakeskus antoi STT:n kautta 28.4. ensimmäiset tiedotteet Tshernobylin onnettomuudesta. Ne kertoivat Suomen ja Ruotsin havainnoista:

"Teollisuuden Voima Oy:n säämastossa mitattu hieman kohonneita säteilytasoja, noin 15 uR/h. Kyseessä ei ole luonnon säteilytason vaihtelu."

"... on mitattu eilen ja tänään 2-5-kertaisia säteilytasoja normaalitilanteeseen verrattuna ..."

Toimittajat olivat Tshernobylin onnettomuuden jälkeen asiantuntijoiden armoilla. Harvalla toimittajalla kun on edes välttävät tiedot radiologiasta. Suomessa tiedottaminen annettiin Säteilyturvakeskuksen (Stuk) huoleksi.

Alkupäivinä säteilyn haitoista tiedottamisessa jäätiin yleiselle tasolle, vasta myöhemmin alettiin antaa yksityiskohtaisia suosituksia siitä, mitä "varmuuden vuoksi" tuli tehdä säteilyvaaran takia.

Epäilyä

Toisenlainen mielipide säteilyn haitoista oli ns. epävirallisilla asiantuntijoilla. Muutamat heistä luokiteltiin lehdissä näkyvästi ydinvoiman kriitikoiksi. Vastaavalla tavalla ei korostettu Imatran Voima Oy:n edustajien myönteistä suhtautumista ydinvoimaan; heidän asemansa julkisessa sanassa näytti olevan samantapainen kuin Stukin asiantuntijoidenkin.

Professori Pekka Nuorteva kertoi Suomenmaassa 7.5.1986, miksi hän arvosteli viranomaisen toimintaa Tshernobylin onnettomuuden yhteydessä: viranomaiset kertoivat, että pitoisuudet ovat kaukana vaarallisista annoksista. Nuorteva myöntää, että Suomesta on turha etsiä varsinaisia säteily sairauksia. Hänen mukaansa varsinainen ongelma onkin syövän ja syntymävikojen kasvu.

Siis aluksi näyttivät Stukin ja epävirallisten asiantuntijoiden käsitykset olleen ristiriidassa. Stuk korosti, että vaaraa ei ole. Epä

viralliset asiantuntijat taas sanoivat, että välintöntä vaaraa ei ole, mutta pitkäaikaisvaikutusten kannalta vaara on. Puolitoista viikkoa onnettomuuden julkitulon jälkeen Stuk kallistui julkisuudessa samaan suuntaan kuin epäviralliset asiantuntijat. Tästä otsikoi esimerkiksi *Iltalehti* seuraavasti: "Stuk myöntää - sata saa syövän".

Vaihtoehto ydinvoimalle -lehti kirjoitti Tshernobyl-erikoisnumerossaan (2/1986):

"Suomessa valtiovallan edustajat pääministeri Sorsa etunenässä ovat syyttäneet lehdistöä Tshernobyl-ongelmien aiheuttajiksi. Tiedotusvälineet eivät ole kyllin hanakasti julkaisseet viranomaisten antamia tietoja ja ovat levittäneet ulkomailta peräisin olevia kauhujuttuja.

Todellisuudessa suomalaiset toimittajat ovat olleet enimmäkseen hyvin kuuliaisia esivallalle. Vaikka ydinvoimakatastrofi on kouriintuntuvasti osoittanut virallisten asiantuntijoiden puheet perättömiksi, heillä on edelleen ratkaisevasti paremmat mahdollisuudet saada sanansa sanotuksi tiedotusvälineissä kuin toisinajatteliijoilla."

Kirjoituksesta kuultaa pettymys vallitsevaan julkisuuskäytäntöön. Vaikka Tshernobylin ydinvoimalonnettomuus kyseenalaisti ydinvoiman käyttöön sitoutuneiden asiantuntijoiden vakuuttelut ydinvoiman turvallisuudesta, silti samat asiantuntijat pääsivät julkisuudessa parhaiten esille.

Radio ja tv puolueettomia

Tutkimuksen (Kytömäki & Lehtola & Paananen 1987) mukaan Yleisradion ja Mtv:n toimitukset joutuivat pyytämään ohjelmiinsa runsaasti ulkopuolisia asiantuntijoita, kolmen onnettomuuden jälkeisen viikon aikana yli 250 kertaa. Tyypillinen asiantuntija oli hyvin koulutettu mies. Hän oli yleensä ydinenergian

tai säteilyn asiantuntija ja edusti omaa laitostaan. Lähes poikkeuksetta asiantuntija piti omana tietonaan suhtautumisensa ydinvoimaan, eikä kantaa yleensä kysytykään.

Puolueeton esiintyminen ei ollut sattuma. Ylen ja Mtv:n toimitukset pyrkivät välttämään asian polemisointia. Tässä tavoitteessa onnistuttiinkin niin hyvin, että 85 prosenttia asiantuntijoista esiintyi suhteessaan ydinvoimaan kantaaottamattomasti ja vain harvoin ydinvoiman vastaiset kannanotot "pääsivät läpi". Jos ydinvoiman vastustajia ohjelmissa oli, heidät esiteltiin yleensä eturyhmän edustajina, ei asiantuntijoina. Vain mielipidemittausten tulokset ilmensivät uutisissa kansalaismielipiteen heilahtamista.

Lehdistön tapaan radion ja tv:n toimitukset käyttivät vähän epävirallista asiantuntemusta. Jotkut Ylen toimitukset hakivat "riippumattomia" asiantuntijoita mm. korkeakouluista, koska pitivät Säteilyturvakeskusta jäävinä. Nämäkin asiantuntijat harvoin suosittivat ydinvoimasta luopumista, sen sijaan he yleensä esiintyivät kriitikoina epäsuoraan arvostellen voimaloiden turvajärjestelyjä ja viranomaisten tiedottamisen puutteita.

Aikaisemmin on tutkimuksin todettu, että Loviisan alueen suomen- ja ruotsinkielisen väestön ydinvoima-asenteissa on eroa: ruotsia puhuvat suhtautuvat suomenkielisiä varauksellisemmin ydinvoimaan. Nyt havaittiin, että Yleisradion ruotsinkieliset toimitukset käyttivät useammin kuin suomenkieliset ydinvoimaan kielteisesti suhtautuvia asiantuntijoita. Tässä suhteessa **Veckans puls** on osuva esimerkki; toimituksen onnettomuuden jälkeisissä ohjelmissa oli muutenkin selkeä ydinvoiman vastainen viritys. Taustalla on suomenkielisiä poikkeava kulttuuriperinne, johon

kuuluvat mm. läheiset kontaktit Ruotsiin sekä riippumattoman tutkimuksen korkea status.

Myös suomen- ja ruotsinkielisten lehtien ero oli huomattava. **Hufvudstadsbladetilla** oli monta pitkää pääkirjoitusta asiasta ja runsaasti yleisönosastokirjoituksia, joissa otettiin kantaa puolesta ja vastaan. **Vasabladet** taas oli selvästi kriittisin ydinvoimaa kohtaan; myös määrältään sen kirjoittelu aiheesta oli lähes suurimpien pääkaupungin lehtien luokkaa. Muita lehtiä useammin **Vasabladet** myös teki vertailuja Suomen ja Ruotsin välillä.

Yle niskoitteli

Yleisön kannalta tilanteen ongelmallisuus oli siinä, että Stuk otti linjakseen tiedottaa vain asioista, jotka olivat kiistattomasti totta. Tämä kunnioitettava tavoite menetti tehonsa, koska tiedotusvälineet nappasivat uutiset sieltä mistä saivat. Esimerkin Stukin linjasta tarjoaa vaatimus säteilylukemien välittämisestä tv:n pääuutisten yhteydessä, siitepölytiedotusten tapaan!

Säteilyturvakeskus otti yhteyden Yleen ja toivoi, että sen tiedotteet luettaisiin sellaisinaan. Laitos oli ärtynyt, koska säteilymääriä ei uutisissa kerrottu juuri lainkaan. - Vasta kolmannella viikolla onnettomuuden jälkeen yleisölle edelleen käsittämättömät lukemat ilmaantuivat lähes kaikkiin uutisiin.

Toivomuksesta huolimatta Yle päätti, että koska viranomainen ei ollut julistanut hätätilaa, se hoitaisi toimitustyön kokonaan itse. Perimmältään oli kyse Ylen itsenäisyydestä, mutta tapauksen taustalla kummitteli kysymys poikkeusolojen tiedottamisesta. Tshernobyl ei sopinut vanhoihin tiedottamisen

oppeihin: Suomessa ei ollut normaali tilanne mutta ei oikein kriisikään. Toisaalta Yleisradio on liian "vahva" väline käytettäväksi Tshernobylin tapaisissa tilanteissa. Ei ole valmista mallia tiedottaa: "On tapahtunut vakava onnettomuus, vaaraa ei ole, pysykää rauhallisina."

Radion ja tv:n toimittajat tulkitsivat tilannetta käytännöllisemmin kuin Stuk. He eivät esimerkiksi juurikaan uutisissa kertoneet, miten usein nokkosia voi syödä, vaan keskittyivät asioihin, joista arvelivat ihmisten olevan eniten huolissaan.

Tottelevaiset tiedotusvälineet

Vaikka käytäntö osoitti päinvastaita, jotkut asiantuntijat kuitenkin väittivät, että tiedotusvälineet pyrkivät kyseenalaistamaan virallisia tietoja.

Suomalainen lehdistö - kuten eivät radio ja tv:kään - ei kuitenkaan asettanut kyseenalaiseksi virallisten asiantuntijoiden tiedottamista onnettomuuden vaikutuksista Suomessa. Toimittajien haastatteluista käy ilmi, että Stukin tietoihin luotettiin. Eri asia oli sitten se, että Stuk koettiin kokemattomaksi tiedottajaksi, jonka tiedonannot olisivat tarvinneet muokkausta.

Valtaosa tiedotusvälineitä tuki suomalaista ydinvoimakonsensusta keskittymällä viranomaisten tiedottamisen kritiikkiin jättäen itse asian koskemattomaksi. Ydinvoiman tuottajat oppivat sen hyödyllisen läksyn, että yksimielisyys on silloin tällöin unohdettava tavoitteiden saavuttamiseksi. Julkinen mielipide saattaa olla suunnitelmien hidastaja ainakin silloin, kun ydinvoimaloissa tapahtuu räjähdyksiä.

Ydinvoiman vastainen liike sai

muistutuksen siitä, miten se tosi-paikan tullen jää paitsioon: Kriittinen keskustelu ydinvoimasta ahdettiin omaan ghettoonsa, EVY:n tiedotteisiin ja vaihtoehtoliikkeiden monisteisiin.

Kirjallisuus

GERVASI, Tom. Charting the Double Standard In the Coverage of Chernobyl. Deadline 1(1986):3, 1-5.

JOUTSENNIEMI, Anna. Valtion keskushallinnon Tshernobyl-tiedottaminen. Helsingin yliopisto, tiedotusopin laitos. Sarja 1 A/10/1987.

KYTÖMÄKI, Juha, LEHTOLA, Markku & PAANANEN, Seppo. Tshernobylin voimalaonnettomuus radiossa ja televisiossa. Kolme ensimmäistä viikkoa. Oy Yleisradio Ab, Suunnittelu- ja koulutustoiminta. Helsinki, 1987.

OKSANEN, Matti. Tiedon leviäminen ydinvoimaonnettomuudesta. Oy Yleisradio Ab, Suunnittelu- ja tutkimusosasto, Sarja B 9/1986.

RUBIN, David M. Lessons Learned from Three Mile Island and Chernobyl. How the News Media Report Serious Nuclear Power Plant Accidents. October 10, 1986.

SUHONEN, Pertti & VIRTANEN, Hannu. Kansalaisten reaktiot ydinvoimalaonnettomuuteen. Tampereen yliopisto, yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos (ilmestyy huhtikuussa 1987).

TIMONEN, Iikka, KALLIO, Riitta & MÖRÄ, Tuomo. Tshernobylin voimalaonnettomuus lehdistössä. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Sarja B/21/1987.